

<https://doi.org/10.30836/igs.1025-6814.2025.1.325107>

УДК 550.82.5 (262.5)

До 95-річчя від дня народження Євгена Федоровича Шнюкова

E-mail: vstar@igph.kiev.ua,
<https://orcid.org/0000-0002-7960-00;>
vpkobolev@ukr.net,
<https://orcid.org/0000-0001-5625-547;>
shiptsov@gmail.com,
<https://orcid.org/0000-0002-6285-0663;>
sergejgeofizik@gmail.com,
<https://orcid.org/0000-0002-8312-6244;>
valyyan@onu.edu.ua,
[https://orcid.org/0000-0003-4933-5066](https://orcid.org/0000-0003-4933-5066;)

*Corresponding author /
Автор для кореспонденції:
V.P. Kobolev, vpkobolev@ukr.net

Received / Надійшла до редакції:
22.10.2024

Received in revised form /
Надійшла у ревізованій формі:
10.01.2025

Accepted / Прийнята:
30.01.2025

Keywords: biography, achievements,
marine expeditions, geological structure,
gas-mud volcanism.

Ключові слова: біографія, досягнення,
морські експедиції, геологічна будова,
газогрязьовий вулканізм.

В.І. Старостенко¹, В.П. Коболев^{1*}, О.А. Щипцов², С.В. Гошовський², В.В. Янко³

¹ Інститут геофізики ім. С.І. Субботіна НАН України, Київ, Україна; ² Державна установа «Науковий гідрофізичний центр НАН України», Київ, Україна; ³ Одеський національний університет ім. І.І. Мечникова, Одеса, Україна

To the 95th anniversary of the birth of Yevgen Fedorovich Shnyukov

V.I. Starostenko¹, V.P. Kobolev^{1*}, O.A. Shchypstov², S.V. Goshovskiy², V.V. Yanko³

¹ S.I. Subbotin Institute of Geophysics of the NAS of Ukraine, Kyiv, Ukraine; ² State Institution "Scientific Hydrophysical Center of the NAS of Ukraine", Kyiv, Ukraine; ³ I.I. Mechnikov Odesa National University, Odesa, Ukraine

This article is devoted to the significant milestones accomplished during the research career of the outstanding Ukrainian scientist-geologist, Ye.F. Shnyukov. It highlights his role in the development of marine geological and geophysical research in Ukraine, and his organization and management of expeditions in the Black, Mediterranean, and Azov seas to study the geological structure of the water areas and gas-mud volcanism. Some of Shnyukov's most significant achievements are in elucidating the processes of metallogeny at the bottom of the Indian and Atlantic Oceans, and his participation in the work of the UN Committee on Peaceful uses of the Sea-Bed and the Ocean Floor beyond the limits of National Jurisdiction, as well as the Intergovernmental Oceanographic Commission.

© Видавець Інститут геологічних наук НАН України, 2025. Стаття опублікована за умовами відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

© Publisher Institute of Geological Sciences of the National Academy of Sciences of Ukraine, 2025. This is an Open Access article under the CC BY-NC-ND license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

Цитування: Старостенко В.І., Коболев В.П., Щипцов О.А., Гошовський С.В., Янко В.В. До 95-річчя від дня народження Євгена Федоровича Шнюкова. *Геологічний журнал*. 2025. № 1 (390). С. 56–65. <https://doi.org/10.30836/igs.1025-6814.2025.1.325107>

Citation: Starostenko V.I., Kobolev V.P., Shchypstov O.A., Goshovskiy S.V., Yanko V.V. 2025. To the 95th anniversary of the birth of Yevgen Fedorovich Shnyukov. *Geologichnij zhurnal*, 1 (390): 56–65. <https://doi.org/10.30836/igs.1025-6814.2025.1.325107>

Вступ

26 березня 2025 р. знаменна дата – 95 років від дня народження дорогої і близької нам людини – Євгена Федоровича Шнюкова (1930–2022). Минуло вже понад два роки, як він пішов у небуття, але біль від непоправної втрати не вщухає і сьогодні. З його відходом у вічність нав'язливо приходить думка, що закінчилась ціла епоха морських геологічних досліджень України в акваторіях Світового океану. Варто зазначити, що з 2014 р., після анексії Криму РФ, морські експедиційні геолого-геофізичні дослідження науковцями НАН України в акваторіях Світового океану не виконуються.

Прізвище Євгена Федоровича добре відоме широкому геологічному загалу і не потребує приставки наукових академічних ступенів і звань, державних та відомчих нагород. Але їх перелік по-справжньому вражає: доктор геолого-мінералогічних наук (1966), професор (1970), академік НАН України (1982), двічі лауреат Державної премії УРСР у галузі науки і техніки (1989, 2000), заслужений діяч науки і техніки України (1991). Вчений удостоєний багатьох урядових нагород, зокрема орденів «Знак пошани» (1980) і «За заслуги» III ступеня (2000). Його нагороджено Почесною грамотою Верховної Ради України та іншими медалями (Гожик, 2020).

Значна частина творчого життя Є.Ф. Шнюкова тісно пов'язана з Інститутом геологічних наук (ІГН) НАН України, де він пройшов шлях від аспіранта (1953–1956) до заступника директора з наукової роботи (1968–1969), а потім упродовж 17 років очолював Інститут (1977–1992), а також був головним редактором «Геологічного журналу». Тому ми вирішили згадати про нього саме на сторінках цього науково-теоретичного фахового видання, яке має найтривалішу історію серед вітчизняних журналів у галузі наук про Землю (Старостенко, Коболев, 2024).

Євгену Федоровичу присвячено безліч довідкових (Евгений..., 1990, 2000, 2010, 2020 та ін.) та ювілейних (Старостенко, Коболев, 2010; Старостенко, 2020; Гожик, 2020; Коболев, 2020 та ін.) публікацій. У цій статті, не дотримуючись датованої послідовності, фрагментарно зупинимось лише на знакових віхах життєпису вченого та його науково-організаційних та наукових досягненнях, які отримали широку популярність в нашій країні і за кордоном.

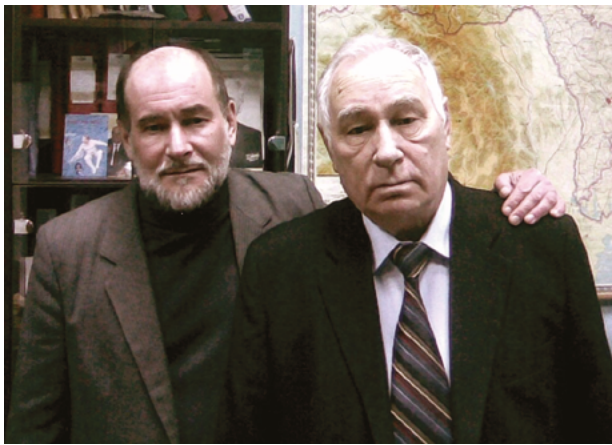
Біографічні віхи

Народився Євген Федорович у м. Архангельськ, на північній суворій окраїні Росії. В перший клас пішов у Вологді, в другому і третьому вчився в Одесі, в четвертому класі навчався в двох містах – Астрахані і Свердловську. Під час війни у 1943–1944 рр. вчився у Москві. Тільки у 1944 р. родина Шнюкових переїздить на постійне проживання в Одесу, де юнак із золотою медаллю закінчив середню школу (Старостенко, Коболев, 2010).

Юнацьким мріям Євгена Федоровича продовжити освіту у морехідному училищі не судилося здійснитися через проблеми із зором. Але доля виправила цю обставину, пов'язавши його професійну діяльність з морськими походами в моря й океани. Мабуть, романтика і мандрівне життя шкільних років привели його у 1949 р. на геологічний факультет Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка. Після закінчення у 1953 р. з відзнакою університету за спеціальністю «геолог-геохімік» Є.Ф. Шнюков навчався в аспірантурі ІГН АН УРСР під керівництвом проф. Ю.Ю. Юрка (Юрк, Шнюков, Лебедев, Кириченко, 1960), де згодом залишився працювати. Таким чином, значна частина свідомого життя Євгена Федоровича пов'язана з Україною, з Києвом. Але шкільні роки в Одесі залишили певний слід на його характерних рисах, таких як доброзичливість, хлібосольність, а саме головне – самобутній манері спілкування з хорошим одеським гумором. Ці його людські якості завжди викликали у нас захопленість.

На університетській лаві Є.Ф. Шнюков зустрів свою майбутню дружину, Галину Дмитрівну Забелло, з якою в злагоді і любові прожив поруч щасливих 54 роки. Трудова діяльність Галини Дмитрівни була пов'язана з Державним геофізичним підприємством «Укргеофізика», де вона після закінчення університету, також за спеціальністю «геолог-геохімік», пройшла шлях від інженера до начальника відділу. У 1992 р. Галина Дмитрівна, яка вже була на пенсії, разом з колегами-виробничниками (Є.С. Дворянин, В.В. Крот, П.Т. Павленко, М.І. Пономаренко) та науковцями (І.І. Чебаненко, В.О. Краюшкін, В.П. Клочко) була удостоєна Державної премії України у галузі науки і техніки «За відкриття принципово нового об'єкта пошуків родовищ нафти і газу як джерела розширення паливно-енергетичної бази України» (Старостенко, Коболев, 2008).

Євген Федорович і Галина Дмитрівна пишалися своїми нащадками, котрі у професійному плані пішли по їх стопах, але самостійно обрали інші напрями геологічних досліджень. Наразі син, Сергій Євгенович, – доктор геологічних наук, професор кафедри мінералогії, геохімії та петрографії Навчально-наукового інституту геології Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. На цій кафедрі також працює інженером улюблена онука Євгена Федоровича, Ліза, яка у минулому році закінчила університет. Дочка, доктор геологічних наук Катерина Євгенівна, очолює відділ петрографії Інституту геохімії, мінералогії та рудоутворення ім. М.П. Семененка НАН України.

Євген Федорович у робочому кабінеті із сином Сергієм, 2015 р.
Yevgen Fedorovich in his office with his son Sergey, 2015

Морські наукові дослідження

Як відомо, наукові інтереси Є.Ф. Шнюкова охоплювали широкий спектр проблем сучасної геологічної науки, серед них – формування осадових родовищ корисних копалин, грязьовий вулканізм, геологічна будова і мінеральні ресурси Світового океану, зокрема Азово-Чорноморського басейну. Завдяки його ентузіазму та організаційному таланту в 1964 р. розпочалися геологічні дослідження Азовського моря і чорноморського шельфу України та суміжних країн з використанням науково-дослідного судна (НДС) «Геохімік». Результати цих досліджень знайшли відображення у серії фундаментальних праць «Геологія шельфу УРСР» (1981–1983, 1985), за яку вчений разом зі співавторами у 1989 р. був удостоєний звання лауреата Державної премії УРСР у галузі науки і техніки.

Є.Ф. Шнюков ініціював і очолював перші комплексні геолого-геофізичні експедиції на НДС «Академік Вернадський» в Індійському (Старостенко, 2020) та Атлантичному океанах (Шнюков та ін., 1985а, б). Результати цих досліджень металогенічного спрямування висвітлені у низці колективних монографій (Геологія..., 1983, 1989). За цикл цих праць він у 2000 р. у складі групи дослідників отримав другу Державну премію України у галузі науки і техніки.

Не можна не згадати один знаменний епізод з морської одісеї Євгена Федоровича, який

Євген Федорович (у центрі) з колегами А.В. Григор'євим (крайній ліворуч), А.П. Зіборовим (крайній праворуч) і членами екіпажу НДС «Ихтиандр» перед спуском на підводному апараті «Север-2», 1993 р.

Yevgen Fedorovich (center) with colleagues A.V. Grigoriev (far left), A.P. Ziborov (far right) and crew members of the submarine "Ichtiander" before descending on the Sever-2 submersible, 1993

свідчить про його сміливість і мужність. В 1993 р. під час експедиційних досліджень на НДС «Ихтиандр» він здійснив занурення на підводному апараті «Север-2» у північно-західній акваторії Чорного моря на глибину близько 1800 м. Підводні спостереження дозволили досліднику виявити на дні незвичайні масивні карбонатні споруди, які утворилися у результаті утилізації симбіотичними угрупованнями анаеробних метаноокисних архей- та сульфатредукованих бактерій значного обсягу метану, який виходить з морського дна (Шнюков, и др., 1995).

Наукові здобутки Є.Ф. Шнюкова у галузі морської геології широко визнані та відомі світовій науковій спільноті. Він брав участь в роботі Комітету ООН з мирного використання дна морів і океанів (Женева, 1971; Нью-Йорк, 1972) та Міжурядової океанографічної комісії у Парижі (1985, 1987). Очолював і входив до складу оргкомітетів багатьох конгресів, нарад і симпозіумів українського та міжнародного рівнів. У 1987 р. у Гвінеї (Конакрі) Євген Федорович керував по лінії ЮНЕСКО школою-семінаром з морської геології для спеціалістів з країн Західної Африки (Шнюков и др., 1987). Його активна участь у діяльності міжнародних організацій безсумнівно сприяла престижу вітчизняної науки на міжнародному рівні.

Євген Федорович мудро наголошував, що для України найбільш гострим є (і дотепер залишається) питання формування цілісної стратегії розвитку

вітчизняної науки про океан на довгостроковий період з чітко визначеною метою, основними завданнями розвитку, принципами, пріоритетами та ключовими напрямками діяльності. Він активно сприяв встановленню та зміцненню взаємодії представників України з Міжнародним органом з морського дна*, а також вміло скеровував діяльність науковців України з питань організації досліджень нових альтернативних покладів мінеральних ресурсів у глибоководних акваторіях Світового океану. Вчений зробив значний внесок у налагодження співпраці України з міжнародною організацією «Інтерокеан-метал» з метою отримання права на проведення морських наукових досліджень у північно-східній частині Тихого океану (міжнародний район морського дна Кларіон-Кліппертон) та перспективою видобування там покладів поліметалічних конкрецій. Цьому сприяли його міжнародні і ділові контакти, зокрема дружні стосунки з Ришардом Котлінським, генеральним директором міжнародного спільного підприємства «Інтерокеанметал» (іноземний член НАН України з 2003 р.) (Старостенко, та ін., 2024). У 1996–1999 рр. представники України здійснили низку успішних кроків та заклали основи для реалізації права України на правонаступництво частки ділянки глибоководного морського дна, зарезервованого за міжнародною організацією «Інтерокеанметал». У 2011 р. Уряд України подав офіційну заявку про намір України приєднатися до міжнародної організації «Інтерокеанметал».

Євген Федорович, начальник експедиції 30-го рейсу НДС «Владимир Паршин» у Чорне море, виступає на засіданні науково-технічної ради. За столом сидять його заступники В.П. Коболєв (ліворуч) та О.С. Кузнєцов (праворуч), 2009 р.

Yevgen Fedorovich, head of the expedition of the 30th voyage of the submarine "Vladimir Parshin" to the Black Sea, speaks at a meeting of the scientific and technical council. His deputies are sitting at the table, V.P. Kobolev (on the left) and O.S. Kuznetsov (on the right), 2009

*Міжурядову організацію Міжнародний орган з морського дна створили у 1994 р. держави-учасниці Конвенції ООН з морського права 1982 року. Повноправним учасником МОМД Україна стала після затвердження Закону України «Про ратифікацію Конвенції Організації Об'єднаних Націй з морського права» 1982 року та «Угоди про імплементацію Частини XI Конвенції Організації Об'єднаних Націй з морського права 1982 року» від 03 червня 1999 р. № 728-XIV.

Євген Федорович, начальник експедиції 62-го рейсу НДС «Професор Водяницький», серед штатного колективу науковців, 2005 р.

Yevgen Fedorovych, head of the expedition of the 62nd voyage of the scientific research vessel "Professor Vodyanytskyi", among the staff of scientists, 2005

На жаль, у 2014 р. з відомих причин Україна на невизначений термін призупинила активність стосовно досліджень перспективних глибоководних ділянок Світового океану.

Характерною рисою Євгена Федоровича було залучення фахівців різного наукового спрямування для вирішення актуальних геолого-геофізичних проблем. З набуттям Україною незалежності в 1990-х роках він сформував неформальний колектив вчених різних напрямів наукових і навчальних установ України, який виконав під його керівництвом численні комплексні геолого-геофізичні дослідження геологічної будови Чорного моря на НДС «Академік Вернадський» (1992), «Ихтиандр» (1993), «Київ» (1995–1997), «Професор Водяницький» (1994, 2000–2006, 2009, 2011, 2013), «Владимир Паршин» (2007, 2009). Найвагоміші результати цих досліджень узагальнені у низці публікацій (Шнюков и др., 1993, 1997, 2005, 2007, 2009; Щипцов и др., 1996; Геология..., 1998; Довгий и др., 2001; Шнюков, Коболев, 2004; Starostenko et al., 2010 та ін.) і монографій (Шнюков и др., 1997–1999, 2013 та ін.). Окремо варто згадати дві узагальнюючі монографії, видання яких ініціював Євген Федорович в останні роки.

В 2020 р. у видавництві Springer була опублікована англійською мовою монографія Є.Ф. Шнюкова та В.В. Янко, присвячена грязьовим вулканам Чорноморського регіону (Shnyukov, Yanko, 2020). В 2021 р. за редакцією Євгена Федоровича вийшла в світ монографія міжнародного колективу геологів Чорноморських держав «Газовые факелы Черного моря» (Газовые..., 2021).

Євген Федорович дуже любив Одесу і називав її «малою Вітчизною», а по приїзду одесити завжди чули від нього: «Привіт рідному місту!». За його ініціативи у 1972 р. кафедра загальної геології Одеського державного університету ім. І.І. Мечникова була перейменована на кафедру загальної та морської геології. Вчений став її головним науковим консультантом і неодноразово брав участь у спільних експедиційних дослідженнях у Чорному морі в рамках сумісних вітчизняних та міжнародних наукових проєктів. У 2018 р. Євген Федорович був ініціатором і очільником оргкомітету міжнародної наукової конференції «Морські геолого-геофізичні дослідження: фундаментальні та прикладні аспекти», яка відбулась в Одеському національному університеті ім. І.І. Мечникова (Шнюков та ін., 2018).

Євген Федорович у президії міжнародної наукової конференції «Морські геолого-геофізичні дослідження: фундаментальні та прикладні аспекти». Поруч зліва: завідувач кафедри загальної та морської геології, проф. В.В. Янко та проректор з наукової роботи Одеського національного університету ім. І.І. Мечникова, член-кореспондент НАН України В.О. Іваниця, 2018 р.

Yevgen Fedorovich in the presidium of the International Scientific Conference "Marine geological and geophysical research: fundamental and applied aspects". Next to him, Professor Valentina Yanko (on the left), Head of the Department of General and Marine Geology and Volodymyr Ivanytsia, Vice-Rector for Scientific Work of Odesa I.I. Mechnikov National University and Corresponding Member of the NAS of Ukraine, 2018

Є.Ф. Шнюков зробив вагомий внесок у розвиток науково-дослідної складової музейної діяльності, за сумісництвом працюючи протягом 30 років директором Національного науково-природничого музею НАН України. Його заступниця з наукової і музейної роботи О.В. Червоненко згадує: «...майже кожного робочого дня о 15-й годині перед кабінетом на першому поверсі Національного науково-природничого музею НАН України збираються люди. Це починає прийом співробітників директор музею академік НАН України Євген Федорович Шнюков. Він приймає всіх – від заступника директора до рядового інженера, вислуховує та вирішує прості і складні питання повсякденного життя музею. Завжди з відкритими до кабінету дверима. Євген Федорович говорить тихо, спокійно й виважено, і це змушує відвідувачів поводити себе так само і з повагою ставитися до господаря кабінету» (Червоненко, 2020, с. 92).

У 2005 р. Є.Ф. Шнюков заснував і до кінця життя очолював міжнародний науково-теоретичний журнал «Геологія і корисні копалини Світового океану». Він вважав головним завданням журналу – знайомити наукову громадськість з актуальними проблемами геологічного вивчення величезної площі твердої оболонки Землі, покритої водами Світового океану, яка містить в своїх надрах незліченну кількість таких необхідних людству корисних мінеральних копалин. Вчений ретельно редагував та уважно слідкував за актуальністю публікацій, а головне – знаходив фінансові джерела для друку.

Поряд з принциповою вимогливістю, йому, як головному редактору, була притаманна доброзичлива толерантність при розгляді рукописів наукових праць на засіданнях редакційної колегії.

Загалом, перу Євгена Федоровича належить близько тисячі наукових праць – такий підсумок його багаторічної наукової діяльності. Серед них викликають захоплення одноосібні чи ним ініційовані науково-популярні видання, зокрема цікаві мінералогічні нариси. Тільки одні назви книг викликають живий інтерес читача: «Скарби моря» (1966), «Всевладні мінерали» (1969), «Полуостров сокровищ» (1973), «Мир минералов» (1986), «Сокровища и загадки» (1995), «Минералы и мир» (2008), «Камень ночи» (2009), «Минеральные сокровища Украины» (2013). Значний обсяг історичної фактологічної інформації містять його книги, присвячені Чорному морю: «Черное море» (1985), «Катастрофы в Черном море» (1994), «Пираты Черного моря» (1995), «Опасное Черное море» (2000, 2011), які можна перерахувати декілька разів.

Не можна не згадати його змістовні публікації і виступи в засобах масової інформації на актуальні геологічні теми. При цьому завжди звертали на себе увагу нестандартні назви публікацій. Наприклад, стаття про пошуки, розвідку і видобування метаногідратів у щотижневику «2000» вийшла під назвою «Нам нужен метановый Лос-Аламос» (Шнюков, Коболеву, 2017).

Замість післямови

Євген Федорович Шнюков назавжди залишиться прикладом сумлінної праці та взірцем відповідального ставлення до своїх наукових і науково-організаційних обов'язків. Все своє життя до останніх днів він віддавав служінню геології. Фатальний приступ хвороби застав його під час праці над рукописом останньої монографії – «Anomalous gas volcanism of the Black sea», яка за його першим прізвищем у співавторстві вийде цього року у видавництві Springer (Shnyukov, Kobolev, Yanko, 2025).

Євген Федорович був одержимий роботою, постійно генерував нові наукові ідеї, розвивав їх і втілював у практику. Ми пишаємося тим, що мали можливість жити на одному відрізку часу

і працювати поряд з цією непересічною, принциповою і надзвичайно доброзичливою особистістю. Адже він був для нас не лише видатним діячем науки, а й доброю, чуйною і щирою людиною, завжди готовою підтримати і не залишати в біді своїх друзів і колег. Надзвичайне життєлюбство, харизма, невичерпний оптимізм та чудове почуття гумору, притаманні Євгену Федоровичу, створювали комфортну, невимушену обстановку в найрізноманітніших ситуаціях.

Євген Федорович назавжди залишиться у душах і серцях друзів та колег, усіх, хто знав його, спілкувався і працював із ним, поважав і любив. Завжди будемо пам'ятати його спокій й оптимізм, простоту і людяність та шанувати нашого незабутнього колегу, друга і наставника.

Євген Федорович у каюті начальника експедиції 74-го рейсу НДС «Професор Водяницький», останнього для науковців НАН України у Чорне море, 2013 р.

Yevgen Fedorovich in the cabin of the expedition leader during the 74th voyage of the scientific research vessel "Professor Vodyanytskyi" in the Black Sea. This voyage was the last one for scientists of the NAS of Ukraine, 2013

Стаття присвячена визначним віхам наукової діяльності видатного українського вченого-геолога Є.Ф. Шнюкова. Висвітлено його роль у розвитку морських геолого-геофізичних досліджень в Україні, організації та керівництві експедиціями в Чорному, Середземному й Азовському морях для вивчення геологічної будови акваторій та газогрязьового вулканізму. Одним з найбільш значних досягнень вченого є з'ясування процесів металогенії на дні Індійського й Атлантичного океанів та його участь у роботі Комітету ООН з мирного використання морського дна та дна океану за межами національної юрисдикції, а також міжурядової Океанографічної комісії.

Список літератури

- Газовые факелы Черного моря: Шнюков Е.Ф. (ред.). Киев: ГНУ «МорГеоЭкоЦентр НАН Украины», 2021. 508 с.
- Геология и металлогения северной и экваториальной частей Индийского океана: Шнюков Е.Ф. (отв. ред.). Киев: Наукова думка, 1989. 180 с.
- Геология шельфа УССР: Керченский пролив: Шнюков Е.Ф. (ред.). Киев: Наукова думка, 1981. 159 с.
- Геология шельфа УССР: Среда. История и методика изучения: Шнюков Е.Ф. (ред.). Киев: Наукова думка, 1982. 176 с.
- Геология шельфа УССР: Твердые полезные ископаемые: Шнюков Е.Ф. (ред.). Киев: Наукова думка, 1983. 200 с.
- Геология шельфа УССР: Литология: Шнюков Е.Ф. (ред.). Киев: Наукова думка, 1985. 190 с.
- Геология, геофизика и гидрография северо-западной части Черного моря: Шнюков Е.Ф. (отв. ред.). Киев: Изд-во Службы гидрографии Украины, 1998. 221 с.
- Гожик П.Ф. Видатний вчений-геолог – академік НАН України Євген Федорович Шнюков (до 90-річчя від дня народження). *Геологія і корисні копалини Світового океану*. 2020. Т. 16, № 1. С. 5–9. <https://doi.org/10.15407/gpimo2020.01.005>
- Довгий С.А., Шнюков Е.Ф., Старостенко В.И., Гожик П.Ф., Коболев В.П., Клещенко С.А., Лейбзон А.Я. Результаты геолого-геофизических исследований в северо-западной части Черного моря в 56-ом рейсе НИС «Профессор Водяницкий» (июнь 2001 г.). *Геофиз. журн.* 2001. Т. 23, № 5. С. 120–123.
- Евгений Федорович Шнюков: Орловский Г.Н., Осьмак Т.Н. (сост.); Гожик П.Ф. (отв. ред.). Киев: Наукова думка, 1990. 60 с. (Библиография ученых УССР).
- Евгений Федорович Шнюков: Орловский Г.Н., Осьмак Т.Н., Овчарова З.Г. (сост.); Кулиш Е.А. (отв. ред.). Киев: ОМГОР, ННПМ НАН Украины, 2000. 53 с. (Библиография ученых Украины).
- Евгений Федорович Шнюков: Орловский Г.Н., Осьмак Т.Н., Овчарова З.Г., Кутний В.А. (сост.); Кулиш Е.А. (отв. ред.). Киев: ОМГОР НАН Украины, 2010. 66 с. (Библиография ученых Украины).
- Евгений Федорович Шнюков: ученый, мореплавател, человек: Щипцов А.А. (отв. ред.). Киев: ГУ «Науч. гидрофиз. центр НАН Украины», 2020. 42 с.
- Коболев В.П. Е.Ф. Шнюков – организатор и вдохновитель морских научных геолого-геофизических экспедиционных исследований в независимой Украине. *Геологія і корисні копалини Світового океану*. 2020. Т. 16, № 1. С. 34–53. <https://doi.org/10.15407/gpimo2020.01.036>
- Старостенко В.И. К 90-летию юбилею Е.Ф. Шнюкова – геолога дальнего плавания, начальника экспедиции 19-го рейса НИС «Академик Вернадский» в Индийский океан. *Геофиз. журн.* 2020. Т. 42, № 4. С. 201–223.
- Старостенко В.И., Коболев В.П. Академику Евгению Федоровичу Шнюкову – 80 лет! *Геофиз. журн.* 2010. Т. 32, № 2. С. 154–159.
- Старостенко В.И., Коболев В.П. Памяти Галины Дмитриевны Забелло. *Геофиз. журн.* 2008. Т. 30, № 1. С. 131–132.
- Старостенко В.И., Коболев В.П. Вітання з 90-річним ювілеєм «Геологічного журналу». *Геофіз. журн.* 2024. Т. 46, № 1. С. 92–94.
- Старостенко В.И., Коболев В.П., Палій В.М. До 60-річчя Відділення наук про Землю. Частина 3. Хронологія розвитку Відділення наук про Землю в незалежній Україні (1991–2023 рр.). *Геол. журн.* 2024. № 2 (387). С. 95–138. <https://doi.org/10.30836/igs.1025-6814.2024.2.301480>
- Червоненко О.В. Євген Федорович Шнюков. Музейні нотатки. *Геологія і корисні копалини Світового океану*. 2020. Т. 16, № 1. С. 92–95.
- Шнюков Е.Ф. Минералы и мир. Киев: ОМГОР ННПМ НАН Украины, 2008. 521 с.
- Шнюков Е.Ф. Мир минералов. Киев: Наукова думка, 1986. 174 с.
- Шнюков Е.Ф. Пираты Черного моря. Киев: ОМГОР ННПМ НАН Украины, 1995. 144 с.
- Шнюков Е.Ф. Сокровища и загадки. Киев: ОМГОР ННПМ НАН Украины, 1995. 80 с.
- Шнюков Е.Ф., Довгий С.А., Пашенко Е.Ю., Рыбак Е.Н. Минеральные сокровища Украины. Киев: Логос, 2013. 168 с.
- Шнюков Е.Ф., Иванников А.В., Григорьев А.В., Клещенко С.А., Соболевский Ю.В., Орловский Г.Н., Шнюкова Е.Е., Нестеровский В.А., Маслун Н.В., Пяткова Д.М., Митин Л.И., Иноземцев Ю.И., Рыбак Е.Н., Блохина Т.С., Коболев В.П., Ястреб В.Н., Оровецкий Ю.Ю. Геологические исследования в 44-ом рейсе НИС «Академик Вернадский» в Черном море. Киев, 1993. 75 с. (Препр. / АН Украины. ОМГОР ЦНПМ; 93-1).
- Шнюков Е.Ф., Коболев В.П. Геолого-геофизические исследования в 61-ом рейсе НИС «Профессор Водяницкий» в Черном море. *Геофиз. журн.* 2004. № 6. С. 185–189.
- Шнюков Е.Ф., Коболев В.П. Нам нужен метановый Лос-Аламос. *Еженедельник «2000»*. № 37 (833). 15–21 сент. 2017 г. С. 53.
- Шнюков Е.Ф., Коболев В.П., Кожемякин С.Л., Блохина Т.С. Результаты Первой Украинской гидрографической экспедиции 7-го рейса НИС «Киев». *Геофиз. журн.* 1997. Т. 19, № 6. С. 89–91.
- Шнюков Е.Ф., Коболев В.П., Кузнецов А.С., Емельянов В.А., Радчук В.В., Куковская Т.С. Геолого-геофизические исследования в 30-ом рейсе НИС «Владимир Паршин» в Черном море. *Геология и полез. ископаемые Мирового океана*. 2009. № 3. С. 94–97.
- Шнюков Е.Ф., Коболев В.П., Кузнецов А.С., Куковская Т.С., Зиборов А.П. Геолого-геофизические исследования в 27-ом рейсе НИС «Владимир Паршин» в Черном море. *Геология и полез. ископаемые Мирового океана*. 2007. № 1. С. 135–140.
- Шнюков Е.Ф., Коболев В.П., Пасынков А.А. Газовый вулканизм Черного моря. Киев: Логос, 2013. 384 с.
- Шнюков Е.Ф., Коснырев В.К., Старостенко В.И., Моисеев Г.А., Митропольский А.Ю., Репетин Л.Н. Экспедиционные исследования в тропической зоне Атлантического океана в 28-ом рейсе научно-исследовательского судна «Академик Вернадский». *Океанология*. 1985а. Т. 25, вып. 5. С. 874–876.
- Шнюков Е.Ф., Кутний В.А., Рыбак Е.Н. Камень ночи. Киев: ОМГОР НАН Украины, 2009. 64 с.
- Шнюков Е.Ф., Митин Л.И. Опасное Черное море. Киев: ОМГОР ННПМ НАН Украины, 2000. 420 с.
- Шнюков Е.Ф., Митин Л.И., Цемко В.П. Катастрофы в Черном море. Киев: Наукова думка, 1994. 269 с.
- Шнюков Е.Ф., Митин Л.И., Щипцов А.А. Опасное Черное море. Киев: Логос, 2011. 558 с.
- Шнюков Е.Ф., Науменко П.И. Полуостров сокровищ. Симферополь: Таврия, 1973. 55 с.
- Шнюков Е.Ф., Пасынков А.А., Клещенко С.А., Коболев В.П., Любичкий А.А., Захаров З.Г. Газовые факелы на дне Черного моря. Киев: ОМГОР, 1999. 133 с.
- Шнюков Е.Ф., Соболевский Ю.В., Кутний В.А. Необычные карбонатные постройки континентального склона северо-западной части Черного моря – вероятное следствие дегазации недр. *Литология и полез. ископаемые*. 1995. № 5. С. 451–461.
- Шнюков Е.Ф., Старостенко В.И., Коболев В.П., Корчагин И.Н., Кутас Р.И., Русаков О.М. Геолого-геофизические исследования в 59-ом рейсе НИС «Профессор Водяницкий» в Черном и Эгейском морях. *Геофиз. журн.* 2004. № 4. С. 116–132.
- Шнюков Е.Ф., Старостенко В.И., Коболев В.П., Русаков О.М. 62-й рейс НИС «Профессор Водяницкий»: геолого-геофизические исследования в Черном и Азовском морях. *Геофиз. журн.* 2005. Т. 27, № 6. С. 1056–1061.
- Шнюков Е.Ф., Старостенко В.И., Сузюмов А.Е., Коснырев В.К., Митропольский А.Ю. Международная школа ЮНЕСКО по морской геологии для стран Западной Африки. *Геол. журн.* 1987. Т. 47, № 6 (237). С. 121–123.
- Шнюков Е.Ф., Цемко В.П. Черное море. Киев: Знание, 1985. 48 с.

- Шнюков Е.Ф., Шнюкова Е.Е., Щербаків І.Б. Палеоострівна дуга півночі Чорного моря. Київ, 1997. 288 с.
- Шнюков Е.Ф., Старостенко В.І., Митропольський О.Ю. Завдання і результати виконання геолого-геофізичної програми 28-го рейсу НДС «Академік Вернадський». *Вісн. АН УРСР*. 1985б. № 3. С. 80–84.
- Шнюков Е.Ф., Щириця О.С. Всевладні мінерали. Київ: Знання, 1969. 46 с.
- Шнюков Е.Ф., Щириця О.С. Скарби моря. Київ: Знання, 1966. 46 с.
- Шнюков Е.Ф., Янко В.В., Ємельянов В.А., Коболєв В.П. Морські геолого-геофізичні дослідження: фундаментальні та прикладні аспекти. *Геологія і корисні копалини Світового океану*. 2018. Т. 14, № 4. С. 94–103.
- Щипцов А.А., Шнюков Е.Ф., Коболєв В.П., Лебедь А.Г. Комплексные экспедиционные исследования 4-го рейса НИС «Київ». *Геофиз. журн.* 1996. Т. 18, № 4. С. 83–84.
- Юрк Ю.Ю., Шнюков Е.Ф., Лебедєв Ю.С., Кириченко О.Н. Минералогия железорудной формации Керченского бассейна. Симферополь: Крымиздат, 1960. 450 с.
- Shnyukov Yevgeny, Kobolev Volodymyr, Yanko Valentyna. Anomalous gas volcanism of the Black sea. Springer Nature Switzerland AG. 2025 (in print).
- Starostenko V.I., Rusakov O.M., Shnyukov E.F., Kobolev V.P., Kutas R.I. Methane in the northern Black Sea: Characterization of its geomorphological and geological environments. *Sedimentary Basin Tectonics from the Black Sea and Caucasus to the Arabian Platform*. Geological Society, London, Special Publication, 340. 2010. P. 57–75.
- Shnyukov E., Yanko V. Mud Volcanoes of the Black Sea Region and Their Environmental Significance. Springer, Switzerland, 2020. 494 p.

References

- Chervonenko O.V. 2020. Evgen Fedorovich Shnyukov. Museum notes. *Geologiya i korysni kopalyny Svitovogho okeanu*, 16 (1): 92–95 (in Ukrainian).
- Dovgy S.A., Shnyukov E.F., Starostenko V.I., Gozhik P.F., Kobolev V.P., Kleshchenko S.A., Leibzon A.Ya. 2001. Results of geological and geophysical studies in the northwestern part of the Black Sea in the 56th voyage of the R/V “Professor Vodyanitsky” (June 2001). *Geophys. Journal*, 23 (5): 120–123 (in Russian).
- Gas flares of the Black Sea. 2021. (Ed. E.F. Shnyukov). Kyiv: GNU “MorGeoEcoCenter of the NAS of Ukraine”. 508 p. (in Russian).
- Geology and metallogeny of the northern and equatorial parts of the Indian Ocean. (Ed. E.F. Shnyukov). 1989. Kyiv: Naukova Dumka. 180 p. (in Russian).
- Geology of the shelf of the Ukrainian SSR. Kerch Strait. (Ed. E.F. Shnyukov). 1981. Kyiv: Naukova Dumka. 159 p. (in Russian).
- Geology of the shelf of the Ukrainian SSR. History and study methods. (Ed. E.F. Shnyukov). 1982. Kyiv: Naukova Dumka. 176 p. (in Russian).
- Geology of the shelf of the Ukrainian SSR: Solid minerals. (Ed. E.F. Shnyukov). 1983. Kyiv: Naukova Dumka, 200 p. (in Russian).
- Geology of the shelf of the Ukrainian SSR. Lithology. (Ed. E.F. Shnyukov). 1985. Kyiv: Naukova Dumka. 190 p. (in Russian).
- Geology, geophysics and hydrography of the northwestern part of the Black Sea. (Ed. E.F. Shnyukov). 1998. Kyiv: Publishing House of the Hydrographic Service of Ukraine. 221 p. (in Russian).
- Gozhik P.F. 2020. Famous scientist-geologist – academician of the National Academy of Sciences of Ukraine Yevgen Fedorovich Shnyukov (to the 90-th anniversary). *Geologiya i korysni kopalyny Svitovogo okeanu*, 16 (1): 5–9. <https://doi.org/10.15407/gpimo2020.01.005> (in Ukrainian).
- Kobolev V.P. 2020. E.F. Shnyukov is the organizer and inspirer of marine scientific geological and geophysical expedition research in independent Ukraine. *Geologiya i korysni kopalyny Svitovogho okeanu*, 16 (1): 34–53 (in Russian).
- Shchiptsov A.A., Shnyukov E.F., Kobolev V.P., Lebed A.G. 1996. Complex expeditionary studies of the 4th cruise of the R/V “Kyiv”. *Geophys. Journal*, 18 (4): 83–84 (in Russian).
- Shnyukov E., Yanko V. 2020. Mud Volcanoes of the Black Sea Region and Their Environmental Significance. Springer, Switzerland. 494 p.
- Shnyukov E.F. 1995. Treasures and riddles. Kyiv: OMGOR NNPM of the NAS of Ukraine. 80 p. (in Russian).
- Shnyukov E.F. 1986. The World of Minerals. Kyiv: Naukova Dumka. 174 p. (in Russian).
- Shnyukov E.F. 1995. Pirates of the Black Sea. Kyiv: OMGOR NNPM of the NAS of Ukraine. 144 p. (in Russian).
- Shnyukov E.F. 2008. Minerals and peace. Kyiv: OMGOR NNPM of the NAS of Ukraine. 521 p. (in Russian).
- Shnyukov E.F., Dovgyi S.A., Pashchenko E.Yu., Rybak E.N. 2013. Mineral treasures of Ukraine. Kyiv: Logos. 168 p. (in Russian).
- Shnyukov E.F., Ivannikov A.V., Grigoryev A.V., Kleschenko S.A., Sobolevsky Yu.V., Orlovskiy G.N., Shnyukova E.E., Nestorovskyy V.A., Maslun N.V., Pyatkova D.M., Mitin L.Y., Inozemtsev Y.Y., Rybak E.N., Blokhina T.S., Kobolev V.P., Yastreb V.N., Orovetsky Yu.Yu. 1993. Geological research in the 44th voyage of the R/V “Akademik Vernadsky” in the Black Sea. Kyiv, 75 p. (Prepared by the Academy of Sciences of Ukraine. OMGOR TsNPM; 93-1) (in Russian).
- Shnyukov E.F., Kobolev V.P. 2004. Geological and geophysical research in the 61st voyage of the R/V “Professor Vodyanitsky” in the Black Sea. *Geophys. Journal*, 26 (6): 185–189 (in Russian).
- Shnyukov E.F., Kobolev V.P. 2017. We need a methane Los Alamos. *Weekly “2000”*, No. 37 (833): B3 (in Russian).
- Shnyukov E.F., Kobolev V.P., Kozhemyakin S.L., Blokhina T.S. 1997. Results of the First Ukrainian Hydrographic Expedition of the 7th voyage of the R/V “Kyiv”. *Geophys. Journal*, 19 (6): 89–91 (in Russian).
- Shnyukov E.F., Kobolev V.P., Kuznetsov A.S., Kukovskaya T.S., Ziborov A.P. 2007. Geological-geophysical research in the 27th voyage of the R/V “Vladimir Parshin” in the Black Sea. *Geologiya i korysni kopalyny Svitovogho okeanu*, 3 (1): 135–140 (in Russian).
- Shnyukov E.F., Kobolev V.P., Pasynkov A.A. 2013. Gas volcanism of the Black Sea. Kyiv: Logos. 384 p. (in Russian).
- Shnyukov Yevgeny, Kobolev Volodymyr, Yanko Valentyna. 2025. Anomalous gas volcanism of the Black sea. Springer Nature Switzerland AG (in print).
- Shnyukov E.F., Kosnurev V.K., Starostenko V.I., Moiseev G.A., Mitropolsky A.Ju., Repetin L.N. 1985a. Expeditionary research in the tropical zone of the Atlantic Ocean in the 28th voyage of the R/V “Academic Vernadsky”. *Oceanology*, 25 (5): 874–876 (in Russian).
- Shnyukov E.F., Kutniy V.A., Rybak E.N. 2009. Stone of night. Kyiv: OMGOR of the NAS of Ukraine. 64 p. (in Russian).
- Shnyukov E.F., Mitin L.I. 2000. Dangerous Black Sea. Kyiv: OMGOR NNPM of the NAS of Ukraine. 420 p. (in Russian).
- Shnyukov E.F., Mitin L.I., Shchiptsov A.A. 2011. Dangerous Black Sea. Kyiv: Logos. 558 p. (in Russian).
- Shnyukov E.F., Mitin L.I., Tsemko V.P. 1994. Disasters in the Black Sea. Kyiv: Naukova Dumka. 269 p. (in Russian).
- Shnyukov E.F., Naumenko P.I. 1973. Treasure Peninsula. Simferopol: Tavria. 55 p. (in Russian).
- Shnyukov E.F., Pasynkov A.A., Kleschenko S.A., Kobolev V.P., Lyubitskiy A.A., Zakharov Z.G. 1999. Gas flares at the bottom of the Black Sea. Kyiv: OMGOR of the NAS of Ukraine. 133 p. (in Russian).
- Shnyukov E.F., Shchyritsa O.S. 1969. Omnipotent minerals. Kyiv: Znannya. 46 p. (in Ukrainian).
- Shnyukov E.F., Shchyritsa O.S. 1966. Treasures of the sea. Kyiv: Znannya. 46 p. (in Ukrainian).
- Shnyukov E.F., Shnyukova E.E., Shcherbakov I.B. 1997. Paleoisland arc of the northern Black Sea. Kyiv: Naukova Dumka. 288 p. (in Russian).

- Shnyukov E.F., Sobolevsky Yu.V., Kutniy V.A. 1995. Unusual carbonate structures of the continental slope of the north-western part of the Black Sea – a probable consequence of subsoil degassing. *Lithology and useful fossils*, 5: 451–461 (in Russian).
- Shnyukov E.F., Starostenko V.I., Mitropolsky O.Yu. 1985b. Tasks and results of the implementation of the geological and geophysical program of the 28th voyage of the R/V “Akademik Vernadsky”. *Visn. AN UkrSSR*, 3: 80–84 (in Ukrainian).
- Shnyukov E.F., Starostenko V.I., Suzyumov A.E., Kosnyrev V.K., Mitropolsky A.Yu. 1987. UNESCO International School of Marine Geology for West African Countries. *Geologičnij žurnal*, 6 (237): 121–123 (in Russian).
- Shnyukov E.F., Starostenko V.Y., Kobolev V.P., Rusakov O.M. 2005. 62nd voyage of the R/V “Professor Vodyanitsky”: geological and geophysical research in the Black and Azov seas. *Geophys. Journal*, 27 (6): 1056–1061 (in Russian).
- Shnyukov E.F., Tsemko V.P. 1985. Black Sea. Kyiv: Znanie. 48 p. (in Russian).
- Shnyukov E.F., Yanko V.V., Yemelyanov V.A., Kobolev V.P. 2018. Marine geological and geophysical research: fundamental and applied aspects. *Geologiya i korysni kopalyny Svitovogho okeanu*, 14 (4): 94–103 (in Russian).
- Shnyukov E.F., Kobolev V.P., Kuznetsov A.S., Emelyanov V.A., Radchuk V.V., Kukovskaya T.S. 2009. Geological and geophysical research in the 30th voyage of the R/V “Vladimir Parshin” in the Black Sea. *Geologiya i korysni kopalyny Svitovogho okeanu*, 5 (3): 94–97 (in Russian).
- Shnyukov E.F., Starostenko V.I., Kobolev V.P., Korchagin I.N., Kutas R.Y., Rusakov O.M. 2004. Geological-geophysical research in the 59th voyage of the R/V “Professor Vodyanitsky” in the Black and Aegean seas. *Geophys. Journal*, 26 (4): 116–132 (in Russian).
- Starostenko V.I. 2020. On the 90th anniversary of E.F. Shnyukov, a long-distance geologist, head of the expedition of the 19th voyage of the R/V “Academic Vernadsky” to the Indian Ocean. *Geophys. Journal*, 42 (4): 201–223 (in Russian).
- Starostenko V.I., Kobolev V.P. 2008. In memory of Galina Dmitrievna Zabello. *Geophys. Journal*, 30 (1): 131–132 (in Russian).
- Starostenko V.I., Kobolev V.P. 2010. Academician Yevgeny Fedorovich Shnyukov is 80 years old! *Geophys. Journal*, 32 (2): 154–159 (in Russian).
- Starostenko V.I., Kobolev V.P. 2024. Congratulations on the 90th anniversary of the Geological Journal. *Geophys. Journal*, 46 (1): 92–94 (in Russian).
- Starostenko V.I., Kobolev V.P., Paliy V.M. 2024. To the 60th anniversary of the Department of Earth Sciences. Part 3. Chronology of the development of the Department of Earth Sciences in independent Ukraine (1991–2023). *Geologičnij žurnal*, 2 (387): 95–138 (in Ukrainian).
- Starostenko V.I., Rusakov O.M., Shnyukov E.F., Kobolev V.P., Kutas R.I. 2010. Methane in the northern Black Sea: Characterization of its geomorphological and geological environments. Sedimentary Basin Tectonics from the Black Sea and Caucasus to the Arabian Platform. Geological Society, London, Special Publication, 340: 57–75.
- Yevgeny Fedorovich Shnyukov. 1990. (Ed. P.F. Gozik). Kyiv: Naukova Dumka. 60 p. (Bibliography of scientists of the Ukrainian SSR) (in Russian).
- Yevgeny Fedorovich Shnyukov. 2000. (Ed. E.A. Kulysh). Kyiv: OMGOR, NNPM of the NAS of Ukraine. 53 p. (Bibliography of Ukrainian scientists) (in Russian).
- Yevgeny Fedorovich Shnyukov. 2010. (Ed. E.A. Kulysh). Kyiv: OMGOR of the NAS of Ukraine. 66 p. (Bibliography of Ukrainian scientists) (in Russian).
- Yevgeny Fedorovich Shnyukov: scientist, sailor, man. 2020. (Ed. A.A. Shchypstov). Kyiv: State Institution “Scientific Hydrophysical Center of the NAS of Ukraine”. 42 p. (in Russian).
- Yurk Yu.Yu., Shnyukov E.F., Lebedev Yu.S., Kirichenko O.N. 1960. Mineralogy of the iron ore formation of the Kerch basin. Simferopol: Krymizdat, 450 p. (in Russian).